

ATATÜRK VE TÜRK KADINI

AYŞE AYATA* - AYÇA ERGUN**

Atatürk reformlarının bugünün Türkiye'sinde, Cumhuriyetin kuruluşunun 75. yılında toplumsal, kültürel ve siyasal alanlarda belirleyiciliğini kaybetmediğine tanık oluyoruz. Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından Atatürk tarafından önerilen Cumhuriyetin temel ilkeleri bugünün ihtiyaçlarına büyük ölçüde karşılık vermektedir. Bu da modernleşme ve demokratikleşme projesinin son derece büyük bir öngörüyle hazırlandığının göstergesidir. 75 yıl öncesinden bugüne taşınan ulus devlet olma, birey olma, lâik ve demokratik olma, "muasır medeniyetler seviyesine çıkma" gibi Cumhuriyet değerleri toplumun tüm kesimlerini hedef olarak çağdaş vatandaşlar yaratılmasını sağlamıştır. Bu süreçte Atatürk reformlarının Türk kadınları için ayrı bir önemi vardır. Bugün Türk kadınları için en önemli kazanımlardan biri de kadın hakları konusunda yapılan reformlardır. Eğitim, hukuk, ekonomi ve kültür alanındaki reformlar sonucunda Türk kadınları eşit ve özgür bireyler olarak toplumdaki yerlerini almışlardır.

19. yüzyılın başından beri özellikle Batı dünyasında kadınların eşit hak mücadelesi yaptıklarını biliyoruz. Sanayi devriminin getirdiği sosyal sonuçlar ve Fransız İhtilali'nin getirdiği siyasî hak arayışları Batılı kadınların yaşamında çok önemli sonuçlara yol açmıştır. Türkiye'de ise bu süreç Cumhuriyet reformlarının uygulamaya konulmasıyla başlamıştır. Hilafetin ve dinî hükümlerin kaldırılması ile açılan eşit ve özgür birey olma yolu Medeni Kanunun kabulü ve hukuk sistemindeki değişikliklerle kadınlara erkeklerle birlikte eşit haklar tanınmıştır.

Atatürk'ün kadın haklarına yönelik reformları günümüz literatüründe pek çok çalışmaya konu olmuştur. Kemalizmin kadın haklarına yaklaşımını değerlendiren bu çalışmaları iki kategoride incelemek mümkündür. Birincisi, modernleşme, Batılılaşma ve lâiklik projesi açısından kadın hakları; ikincisi kültür ve milliyetçilik açısından kadın hakları.

* Prof. Dr., ODTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

** ODTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Araştırma Görevlisi.

Modernleşme projesi içinde kadın haklarına yönelik reformlarını değerlendiren görüş, kadının özel ve kamusal alanda erkekle eşit konuma getirilmesinin Kemalist ideolojinin çağın gereklerine uyma ve "muasır medeniyetler seviyesine çıkma" prensibinin doğal bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Kadın haklarına ilişkin reformları "modernleşme ve batılılaşma" projesinin parçası olarak gören Nermin Abadan-Unat'a göre Türk toplumunun modernleşmesi, dinî hukuk ve düzenlemelerin kaldırılmasını gerektiriyordu. Her ne kadar bu proje toplumun her kesimindeki kadınlar için öngörülümüşse de kadınlara kanun önünde eşitliğin, mirastan pay almada eşitliğin, eğitim hakkı ile seçme ve seçilme hakkının bölgeler arasındaki ekonomik eşitsizliklerden dolayı bu haklardan en çok yararlananlar kentli kadınlardı (Abadan-Unat, 1991).

Lâiklik ilkesi çerçevesinde kadın haklarını değerlendiren görüş ise rejimin lâik niteliği üzerine vurgu yaparak, dinin baskısından en fazla zarar gören kesimin kadınlar olduğunu ve kadınları lâiklik ilkesi çerçevesinde özgürleştirecek ve eşitleyecek bir politikanın izlendiğini savunmaktadır. Dinin toplum üzerindeki baskısını kıracak nitelikteki kadın haklarına yönelik düzenlemeler, Şirin Tekeli'ye göre "teokratik Osmanlı devletine geriye dönüşü olanaksız kılacak olan, din hegemonyasını temelinden yıkmaya yönelik en etkin politik-ideolojik bir adımdı" (Tekeli, 1982, 208-209).

Kültür ve medeniyet açısından kadın hakları değerlendirildiğinde Türk kadınının geleneksel rollerini dışlamadan Batılı kadınlarla aynı seviyeye gelme ve hatta "onları geçme" teması ön plana çıkmaktadır. Nûkhet Sirman'a göre Cumhuriyet dönemi kadına anne ve eş olarak geleneksel rollerine ek olarak bir görev daha atfetmekteydi: "milleti eğitmek." Yeni Türk kadınının imajı artık kamusal alanda yer alan eğitim görmüş profesyonel kadındı (Sirman, 1989). Nilüfer Göle, "Kemalist reformların bayrağının taşıyıcısı" olarak gördüğü kadınların hem kurtaran hem de kurtarılan olarak değerlendirir. Göle'ye göre kadınlar hem Cumhuriyet reformlarının taşıyıcıları hem de bu reformlarca "dinin taassubundan kurtarılacak" kesimdir (Göle, 1991).

Bir başka görüş ise kadın haklarına yönelik reformların aşında Kemalist rejimin meşruiyet araçlarından biri olduğunu öne sürmektedir. Binnaz Toprak, Kemalist devrimlerin kadınlar için tanımlanmış rollerin değiştirilmesinden daha çok pragmatik siyasal amaçlara ulaşmayı öne sürmektedir. Toprak'a göre kadın "serbestleştirilmiş ama özgürleştirilmemiştir" (Toprak, 1990).

Aynı şekilde Şirin Tekeli, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesinin, Mustafa Kemal'in Batının diktatörlük suçlamalarına karşı geliştirdiği ve demokratikleşmenin "sembolik" bir göstergesi olduğunu ileri sürmektedir.

Atatürk reformlarının hayata geçirilmesinde çeşitli toplum kesimleri arasındaki eğitim, ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıkların sonucunda oluşan eşitsiz bir durum söz konusudur. Kimi hukukî düzenlemeler bugünden baktığımızda bazı eşitsiz uygulamalar içermektedir. Ancak hiç şüphe yok ki, bu reformlar, Cumhuriyet dönemi Türk kadınının özgürleşmesinin, kamusal alanda yerini almasının ve birey olmasının yolunu açmıştır.

19. yüzyılın son dönemlerinden itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda da Batılılaşma çabaları ile birlikte kadınların bazı kazanımlar elde ettiklerini biliyoruz. Örneğin kız orta okulları ve öğretmen okulları çok kısıtlı sayıda da olsa açılmış, kadınlar toplumsal yaşamın tartışma odaklarını oluşturmaya başlamışlardır.

İlk kadın dergisi 1880 yılında yayınlanır. Bu tarihten itibaren yayınlanan dergilerde Türk kadınının aile hayatı, kadının eğitimine önem verilmesi, iş hayatına katılması gibi tartışmaların yanı sıra, Batılı kadının özgürleşme yolunda yaptıkları faaliyetlerin de anlatıldığını görülmektedir (Çakır, 1991: 133).

İstanbul'da gerek Balkan Harbi'nde gerek Birinci Dünya Savaşı sırasında doğrudan siyasî nitelikli olmasa bile gerek askerlere gerek cephe gerisinde kalanlara yardım maksatlı birçok oluşumun varlığını biliyoruz. Bu oluşumların gelişmesinde, Batı'daki kadın hareketinden doğrudan alıntılar ve esinlenmeler olduğu kadar, bu fikirlerin bir çoğunun o dönemlerde Rus İmparatorluğu'ndan Osmanlı topraklarına gelen Türk aydınlar tarafından da aktarıldığını biliyoruz. Örneğin Kırım Tatarı olan İsmail Bey Gaspıralı bir ülkenin geleceğinin kadınların katılımıyla belirleneceğini vurgulamıştır. Yine tanınmış Tatar yazar Fatih Karimi kadınların yalnız anne değil aynı zamanda kültürel özgünlüğün taşıyıcıları olduğunu savunmuştur. Ulusal kimliğin oluşma sürecinin kadın sorununun çözümüyle içiçe geçtiğini savunan bu görüşler doğrultusunda kadınlar bu sürecin aktif katılımcıları haline gelmişlerdir (Rorlich, 1995).

Bu çerçevede kadın haklarının Türk unsurlara, ulusal unsurlara dayanandırılması çok önemli olmuştur. Böylelikle, Cumhuriyetin kuruluş döneminde kadın haklarını hem millî kökleri olan unsur olarak meşrulaştırmak hem de koyu İslâmî, şerî hükümlerden kurtarmak kolaylaşmıştır.

1923 Haziranında Cumhuriyetin kuruluşunun öncesinde bir kadın fırkası kurulduğunu (Toprak, 1988) ve kadınların ülkenin kurtuluşu ve mutluluğunu sağlamak amacıyla toplanıp, toplum yaşamında etkin bir güç oluşturacağını planladığı bilinmektedir. Adının fırka olmasına rağmen bir dernek niteliği ağır basan kuruluşta siyasî amaçlardan çok eğitim ve toplumsallaşma önemli olmuştur. 7 Şubat 1924'de Nezihe Muhittin başkanlığında Türk Kadın Birliğine dönüşen bu kuruluş, başından itibaren Ankara'da yeni kurulan Cumhuriyet tarafından desteklenmiştir. Türk Kadınlar Birliği, kadınların fikir dünyası ve sosyal yaşamda yükselterek, çağdaş bir anne yaratmak amacıdadır (Toprak, 1994).

1927'de kadınların siyasî haklarını da almalarını öngören bu dernek, kadının kamusal yaşamına açılması ile annelik rolleri ve ev içi konumları arasında bir çelişki görmemekte, tam tersine anneliğin mükemmelleşmesine kamuda edinilen bilginin destekleyici olacağı kanaatindeydi. Şunu da belirtmek gerekir ki, daha sonra kadın hareketi tarafından önemli bir çelişki olarak gösterilen bu unsur, o dönemde dünyadaki birçok kadın kuruluşu tarafında da bir çelişki olarak kavranmıyordu.

Daha önce belirttiğimiz gibi Birinci Dönem Kadın Hareketi olarak tanımladığımız gibi 19. yüzyılın ikinci yarısı ile İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süren dönemde Batı Avrupa'da kadınlar, kendilerinin temel kamu haklarının kazanımını savunuyorlardı. Bu Batıdaki kazanımlara paralel olarak Aydınlanma hareketinden ve Batıdaki düşünce akımlarından büyük ölçüde etkilenmiş olan Atatürk, akılcılığı ve özgürlükçülüğü temel yol gösterici olarak almış ve bu çerçevede çağdaşlaşmayı önemli ölçüde batılılaşmanın bir parçası olarak görmüştür.

Atatürk için hiç şüphe yok ki, çağdaşlaşmanın en önemli boyutlarından biri kadın haklarıdır. Atatürk birçok kereler kadın ve erkeğin birlikte gelişmediği sürece ülkenin topyekün çağdaşlaşmasının ve kalkınmasının söz konusu olmayacağını belirtmektedir.

"Bir sosyal hayat, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan oluşmaktadır. Mümkün müdür ki bir kitlenin bir parçasını ilerletelim. Diğerini görmezden gelelim de kitlenin genel durumu ilerleyebilsin? Mümkün müdür ki bir camianın yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselbilsin. Şüphe yok ki ilerleme adımları, dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve ilerleme ve yenilenme alanında mesafe kaydetmek lazımdır. Böyle olursa devrim başarılı olur" (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, s. 219).

Atatürk'ün kadın haklarını getirmesinde ve savunmasında iki temel amaç vardır. Bunlardan bir tanesi kadınları tam ve eşit vatandaşlar haline getirip kamu yaşamına açmak ikincisi de kadının etrafını saran geleneksel cemaatlere bağımlılığını kaldırarak kadının bireyleşmesini sağlamaktır.

Bu makalede tartışmaya esas olacak bu iki unsurun ikincisinden başlayacağız. Bireyleştirme çabası sadece kadınla sınırlı değildir. Cumhuriyet ilkelere doğrultusunda, Cumhuriyet öncesinde kadın ve erkek herkesi saran ve özgürlüklerini büyük ölçüde zedeleyen koyu cemaat varlıklarını kırmaya çalışmış, bireyi mahallelerin, caminin ve köyün taassubundan kurtaracak önlemler alınmıştır. Bu çerçevede lâiklik sadece bir devletin din kurallarına göre yönetilmemesi değil aynı zamanda bireyin özgürleşmesinin bir parçasıdır. Nasıl Batı dünyasında Protestanlığın çıkışı bireyin özgürleşmesinin ve devletin dinden ayrışmasının önemli bir aracı olmuşsa, Türkiye'de de lâiklik, bireyin üzerinden devlet gücü ile birleşmiş din baskısının kalkmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Atatürk'ün kadın haklarına temel katkısı lâiklikle birlikte başlamıştır. Tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi reformlar devletin, birey üzerinde mutlak kontrol sahibi olan kurumları tanımadığını, devletin kadın ve erkek bütün bireyleri tek tek muhatap alırken, cemaatlere ne kolektif bir kimlik tanıdığını, ne de onlara kendi mensuplarını kollama ve kontrol etmede özel bir imtiyaz tanıdığını görüyoruz. Bu çerçevede gerek millet olarak gerekse din ve mezhep olarak cemaatlere bölünmüş Osmanlı hukuk ve devlet sistemi ile beraber, onun bir yansıması olan sosyal yapılar da reddedilmektedir.

1924 Anayasasından itibaren birey kanun önünde tektir ve eşittir. Bu o döneme kadar ancak bir cemaate ve/veya bir erkeğe ilişkin olarak var olabilen kadınlar için son derece önemli bir kazanımdır.

Türk kadınının bireyleşme süreci içinde en önemli kazanımı Medeni Kanunla sağlanmıştır. 1926'da çıkan Medeni Kanun, karı koca arasında bugünkü beklentiler çerçevesinde eşitlik sağlamasa bile kadına çok önemli haklar getirmektedir. Ancak lâik bir sistem içinde kabul edilebilecek olan bu kanun kadını mirasta, boşanmada, evlilikte, çocukların velayetinde eşit konuma getirmektedir. Çok eşlilik, kadın ve erkek için aynı şekilde yasaklanmakta; kadın ve erkeğe boşanmada eşit hak ve yükümlülük getirilmekte, çocukların velayeti ise mahkeme kararına bırakılmaktadır. Bütün bunlardan daha önemli olarak Müslüman ülkeler arasında ilk defa, ve 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında kadar da tek ülke olarak Türkiye'de,

kadın ve erkeğe eşit miras hakkı tanınmış, kız ve erkek çocuklar, karı ve koca arasındaki miras hakkı farklılıkları kaldırılmıştır. Bu kadının aile içi bağımlılığını azaltmakta çok önemli bir unsurdur. Böylelikle kadının kocasına, çocuklarına, kız çocuklarını erkek kardeş ve erkek akrabalarına bağımlılığını azaltmış, tam tersine kadın ve erkek aile içinde otonom bireyler haline gelmiştir. Medeni Kanun bir yandan farklı cemaatlere tanınmış özel hukuk imtiyazını kaldırırken, ailede erkek egemenliğini ve üstünlüğünü büyük ölçüde sarsmıştır. Aynı şekilde Borçlar Kanunu gibi özel hukuka bağlı bir çok hukukî muadelerinde de kadın ve erkekler büyük ölçüde eşit hale gelmiştir. Öte yandan cezaî kapasite açısından kadın ve erkek eşittir. Kadının ve erkeğin şahitliği eşit hale getirilmiştir. Özetle, tüm bu hukukî düzenlemelerde, her ne kadar aile içinde bazı korumaya yönelik tedbirler amaçlanarak, özellikle evli kadınlar bazı haklardan mahrum edilmekteyse de kadına önemli ölçüde haklar kazandırmıştır. 1930'lu yıllara girildiği zaman kadınlar büyük ölçüde hukukî alanda güçlendirilmiş durumdadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan önce bile kadın erkek eşitliğine önem veren beyanlarda bulunan Atatürk Mart 1923 nutkunda şöyle demektedir:

"Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allahın emrettiği şey müslim ve müslimenin beraber olarak bilim ve irfandan yararlanmasıdır. Kadın ve erkek bu ilim ve irfanı aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla donanmış olmak zorundadır. Memleketimizde cahil varsa geneldir. Yalnız kadınlarımızı değil erkeklerimizi de genellenebilir."

Bu söylevinde anlaşılacağı gibi Atatürk kadınların eğitim yolu ile cahilliğin aşılmasına çok önem vermektedir. Bunun en önemli yolunu da sosyal yaşamdaki eşitlikte görmektedir.

"Kadınlarımız esasında sosyal hayatta erkeklerimizle her zaman yan yana yaşadılar. Bugün değil, eskiden beri, uzun zamanlardan beri, kadınlarımız erkeklerle başbaşa, zorlu hayatta, tarım hayatında, yaşayışta, erkeklerimizden yarım adım geri kalmayarak yürümektedirler" (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt: 2, 148).

Atatürk'e göre milletin her yönden kalkınmasının en önemli ön koşulu ise yine kadın ve erkeğin eşitliğidir. Kalkınmanın doğal gereği ise yine eşit eğitim hakkına sahip olmaktır.

"Milletümüz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerinin sağlanmasıdır. Bundan dolayı kadınlarımız da alim ve teknik bilgiye sahip olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün eğitim aşamalarından geçeceklerdir. Sonra kadınlar sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı ve destekçisi olacaklardır" (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt: 2, 96).

"Şunu ilave edeyim ki kadınlık meselesinde şekil ve dış görünüş ikinci derecededir. Asıl mücadele sahası, kadınlarımız için şekilde ve kıyafet başarıdan ziyade, asıl başarılı olunması lazım gelen saha ıslık ile, irfan ile, gerçek erdem ile bezenmek ve donanmaktır. Ben muhterem hanımlarımızın Avrupa kadınlarının gerisinde kalmıyacak, bilakis pek çok açılardan onların ilerisine geçecek nur ve irfanla donanacaklarına kat'iyen şüphe etmeyen ve buna kesinlikle emin olanlardanım" (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt: 2, 153-154).

"Milletimizin, memleketimizin kültür eğitimleri bir olmalıdır. Bütün memleket evladı kadın ve erkek aynı şekilde söz söylemelidirler" (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt: 2, 89)

"Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı şekilde bütün eğitim derecelerindeki talim ve terbiyelerinin uygulamalı olması önemlidir. Memleket evladı, her eğitim derecesinde ekonomik hayatta hakim, asri ve başarılı olacak surette donatılmalıdır" (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt: 2, 174).

Tartışacağımız ikinci unsur olan kadının kamu yaşamına katılmasının bir kaç önemli yönü üzerinde durmak gerekir. Bunlardan birincisi 1934 yılında kabul edilen seçme ve seçilme hakkıdır. Atatürk bizzat kendisi her kesimden 18 kadının parlamentoya girmesini sağlamıştır ki bu halen Cumhuriyet meclislerinde o zamandan beri görülmemiş bir orandır. Bu bağlamda, kadının parlamentoya girmesinin önemli iki yönü üzerinde durmak gerekir. Seçme ve seçilme hakkı, Batıda uzun yıllar süren mücadelelerle elde edildiği için vatandaşlık hakları arasında simgesel bir yeri vardır. Batıdaki kadınlar siyasal alanda bu hakkın kazanılmasından önce eğitim, ekonomi ve hukuk alanlarındaki haklarını elde etmek için mücadele vermişlerdir. Söz konusu alanlarda edilen kazanımların doğal bir sonucu olarak siyasal alanda da erkeklerle eşit bir şekilde yer almışlardır. Böylelikle de tam bir vatandaş olabilmışlerdir.

Seçme ve seçilme hakkı, kadınların hem toplumdaki her olayda eşit vandaş olarak yer almasını hem de karar alma süreçlerine etkin bir şekilde kaulmasının göstergesidir. Kadın hakları içinde en çok taruşılanı, kullanılanı ve görünür olanıdır. Fakat çoğunlukla gözden kaçan iki faaliyet alanı daha vardır ki, en az onun kadar önemlidir ve belirleyicidir: Kadınların çalışma yaşamında yer alması ve eğitim hakları.

Eğitim ve çalışma yaşamı, kadını evin dışına çıkararak onu özel yaşam dışında da var eder. Ona toplumun kaybedilemez bir parçası haline getirir. Onu toplumsal yaşamda söz sahibi haline getirir. Ona dünyayı açar.

Batılı ülkelerde yıllarca süren zorlu mücadeleler sonunda kadınların elde ettiği haklar, Büyük Atatürk sayesinde kadın yaşamının ayrılmaz parçaları haline gelmiştir. Cumhuriyet kadınları sadece toplumsal yaşama katacak hakları vermemiş ayrıca bu hakları Türkiye'nin her yerine, her köşesine yayacak kurumsal yapıyı da oluşturmuştur. Binlerce köylü kızını okutan Köy Enstitüleri, bizzat Atatürk'ün desteği ile kadınların çeşitli mesleklerde yer alması örneğın Sabiha Gökçen'in pilot olması, Avrupa ülkelerinin çoğundan önce eşit işe eşit ücret hakkının kadınlara verilmesi böylelikle kadınların çalışma yaşamında erkeklerle eşit görülmesi, ve hatta kadınların erkeklerin yanında eğlenmeleri ve ev dışına açılmalarını mümkün kılan Cumhuriyet Bayramı baloları bunların bir parçasıdır.

Bu çabaların sonucunda Türk kadınlarını kamuya açılmada büyük başarılar elde ettiklerine hiç şüphe yoktur. Şunu unutmamak gerekir ki 1935'de kadınların sadece % 10'u okuma yazma biliyordu. Bununla beraber Türkiye'de kadının toplum yaşamında yer almasında önemli aşamalar kaydedilmiştir. Sadece 1924'den 1931'e kadar geçen kısa sürede öğretmen okullarında kız öğrencilerin sayısı 5 kau haline gelmiş, 1927'de orta öğrenimde kız erkek karışık eğitim başlamış, 1935'de okulların % 85'i kız öğrenci kabul eder hale gelmiştir. Kız meslek liselerinde öğrenci sayısı aynı sürede 5 katına katlanmıştır.

Çalışma alanına ilişkin veriler çok daha ilgi çekicidir. 1938-1980 arası dönemde kadın kamu görevlilerinin sayısı 24 kat artarken erkeklerdeki artış 8 kattır. 1980'lere gelindiğinde ise yüksek öğrenim görmüş kadınların % 80.5'i işgücüne katılmakta, bunların % 74.3'ü ise hizmetler sektöründe çalışmaktadır (Çitçi, 1982).

1935 yılında bu saydığımız sonuçlara ulaşılmasını sağlayan hukuki reformların hemen hemen hepsi tamamlanmıştır. 18 kadın milletvekilinin yer aldığı 1 Mart 1935'de toplanan parlamentonun hemen akabinde Uluslararası Kadın Birliği 18-24 Nisan 1935 tarihleri arasında İstanbul'da toplanır

(Toprak, 1994). Prof. Toprak'ın da makalesinde anlattığı gibi bu Kongrenin yeri olarak İstanbul'un seçilmesinde Türk kadınlarına verilen hakların büyük bir önemi vardır. Bütün Müslüman ülkelerden ve birçok Batı ülkesinden önce kadınların eşit vatandaşlık haklarına kavuşması takdirle karşılanmış, bu ütün dünya için cesaret verici olarak nitelendirilmiştir. Kongre, Atatürk'e bu konuda şükran telgrafı çeker.

Türkiye'de toplanan kadın kongresinin hemen sonrasında Avrupa'da kadın hareketinin büyük ölçüde başarı ile önemsizleştiğini görüyoruz. Hukuki alanda ve kamu yaşamına katılma alanında kadınların önündeki yasal engeller kalkmıştır.

Birinci dönem kadın hareketinin en önemli yanlığı, bu kazanımların kadın erkek eşitliğini mutlak bir şekilde sağlayacağı, hukukî ve siyasi engellerin kadınların en önemli problemi olduğunu vurgulamaları olmuştur. Toplumsal sorunlar ve cinsiyet rollerinin getirdiği engellemelerin ve o zaman geçici üzerinden gelinir olarak görmüşlerdi. Bu sorunun ta başından beri farkında olan Atatürk kadının kamuya açılması yönünde çok net bir tercih yapmaktadır.

"Malumdur ki her safhada olduğu gibi sosyal hayatta da görev bölüşümü vardır. Bu genel görev bölüşümünde kadınlar kendilerine ait olan görevi yapacakları gibi aynı zamanda sosyal hayatın refahı ve mutluluğu için zaruri olan mesai-i umumiye dahil olacaktır. Kadının ev içi görevleri en ufak ve önemsiz görevidir" (İnan, 1963, 6).

1970'li yıllara gelindiği zaman dünyada ve daha sonra Türkiye'de de görüldü ki kamuda kazanılan haklar önemlidir fakat yeterli değildir. Çünkü kadının ev içi ve özel yaşamındaki konumu değişmedikçe kadının asli görevi değişmemekte, kamu yaşamında ilerlemesi zorlaşmaktadır. Bunun önemli bir nedeni toplumdaki kadına yönelik değerlerdir. Son yıllarda yapılan birçok araştırma toplumda kadının ikincil konumunun yeniden üretildiğini, hala daha toplumda kadına pek çok olanağın sağlanmadığını görüyoruz. Bunun sonucu olarak 1990'lı yıllarda hala daha kadınların üçte biri okur yazar değildir. Kız çocuklarda orta öğrenime devam etmeme çok yaygındır. Diğer yandan, kadın haklarının verilmesinin toplumsal konumuna yansımamasının en çarpıcı örneği siyaset alanıdır. 64 yıl sonra kadın parlamenter sayısı artmak bir yana dursun aksine azalmıştır. Kadınlar özel yaşamda da önemli sorunlar yaşamaktadırlar. Türkiye'de kadınların üçte ikisi aile içi şiddete maruz kalmakta, aile içinde söz sahibi olmaktan uzak kalmaktadırlar.

Atatürk'ten Bugüne

2000'li yıllara yaklaştığımız günlerde 75 yıllık kadınların kazanımlarını çok iyi değerlendirmek gerekmektedir. Kamu yaşamında teşvik, siyasi haklar anlamında kazanımların 1930'lu yıllar göz önüne alındığında çok önemli olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Ancak bugünün Türkiye'sinde, bugünün dünyasında bu kazanılmış haklardan birkaç adım daha ileri gitme gereği vardır.

Hukukî platformda alınması gereken en acil önlem Medeni Kanundur. Medeni Kanun Cumhuriyetin hukuk reformları arasında çok önemli, ilerici, çağdaşlaştırıcı bir role sahipse de bugünün kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve korunması anlamında bugünün koşullarına uygun olmayan maddeler içermektedir. Evrensel eşitlik ilkesi çerçevesinde erkeğe aile reisliği görevi veren bir anayasa maddesi kadın ve erkeğin eşit bireyler olarak kabul edilmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Böylesi bir maddenin günümüz Türkiye'sinde olmaması gerekir. 1200 yıllık şerî hükümleri kaldırıp Medeni Kanunu getirerek kökten bir değişiklik yapan parlamento bugün, bir medenî kanunu reformu yapmakta aciz kalmaktadır. Kolay boşanma ve boşanmada eşitlik prensibinin de hukuki alanda uygulanabilirliği tartışma konusu olması da bir diğer aksaklıktır.

Öte yandan, Cumhuriyet'in kadınlara tanıdığı çalışma hakkı, eğitim hakkı gibi hakların toplumumuzda tam olarak hayata geçirilebildiğinden bahsetmek mümkün değildir. Sekiz yıllık eğitimle kadın eğitiminde önemli aşamalar kaydedileceği beklenmekle beraber buna ek olarak başka önlemler alınması da gereklidir. Sekiz yıllık eğitim programıyla birlikte kız çocukları için eş zamanlı olarak göz önünde bulundurulması gereken öncelikler olmalıdır. Kız çocuklarının erkek çocuklara oranla daha az eğitim imkanlarından yararlandıkları bilindiğinden, kız çocuklarının eğitimi teşvik edilmelidir. Bunun için en iyi önlemlerden biri kız öğrencilere burslu ve yatılı eğitim olanaklarının sağlanmasıdır. Bununla beraber, Cumhuriyetin ilk yıllarında açılan ve daha sonra büyük bir kısmı kapatılan kız okullarının varlıklarını koruması ve sayılarının artırılması gereklidir.

Siyasal alanda, seçme ve seçilme hakkının sağlıklı ve etkin bir şekilde uygulandığından söz etmek mümkün değildir. Kadın haklarının ve çıkarları siyasî partilerin programlarında yer almamaktadır. Toplumda egemen olan siyasetin bir "erkek" alanı olduğu önyargısı kadınların temsil haklarından yeteri kadar yararlanamamalarına sebep olmaktadır. Kadını siyasette gözle görülür yokluğu bugünün Türkiye'sinde sistemin sabitliği, sağlığı ve devamlılığı

açısından hiç de arzu edilir bir durum olmamalıdır. Kadınlara bir "erkek" mesleği olan pilotluğu yapmayı öneren, kız evlat edinerek olumlu ayrımcılığın en önemli örnekleri gösteren Atatürk'ün ölümünden 60 yıl sonra bu olumlu ayrımcılığın izlerine rastlanmamaktadır. Hala kadınların siyasi partilerde ve mecliste kotaya alınmaması ve bunun bir eşitlik tedbiri olduğunu görmemezlikten gelen aydınların varlığı esef vericidir. Oysaki, bu tedbir eşitliğe aykırı olmaktan çok, kadın erkek eşitliğini destekleyici niteliktedir.

Atatürk'ün kadın haklarında da birçok alanda olduğu gibi net bir yol gösterici olmuştur. Bu yol çağdaşlaşmadır. Çağdaşlaşma, çağın gereklerini yerine getirmektir. Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine (CEDAW) konulan çekinceleri kaldırılması gereklidir. Birleşmiş Milletler Teşkilatından Avrupa Konseyine pek çok uluslararası kuruluşun kadın erkek eşitliğine yönelik oluşturduğu kamuoyunun tavsiyelerinin göz önünde bulundurmamak ve bu kamuoyunun gereklerini yerine getirmek için ulusal kanunlarımızda uluslararası sistemle uyumlaştırıcı değişiklikler yapmak gereklidir. Bunun için Medeni Kanun, Ceza Kanunu ve Vatanşlık Kanununun yeni kadın hakları anlayışı ile gözden geçirilmesinin yanı sıra toplumda kadını aşağılayan cinsiyetçi bakış açısını da değiştirmek gerekmektedir. Hukukî alanda yapısal anlamda kazanılmış hakların hayata geçirilmesi şüphesiz Türk kadınlarının özgürleşme sürecinin esasını oluşturmaktadır. Bu çağdaşlaşma sürecinde Atatürk'ün şu sözünün de akılda bulundurulması gerekir.

"Bizim sosyal yaşamımızdaki başarısızlığın sebebi kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz kayıtsızlık ve kusurdan ileri gelmektedir."

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin, (1991) "The Impact of Legal and Educational Reforms on Turkish Women", N.R. Keddie & B. Baron (der.) *Women in Middle Eastern History*, Yale University Press, Londra.
- Alkan, Türker, (1981) *Kadın-Erkek Eşitsizliği Sorunu*, SBF Yayınları, Ankara.
- Arat, Yeşim (der), (1991) *Kadınlar ve Siyasal Yaşam*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- _____ (1993) "Women's Studies in Turkey: From Kemalism to Feminism", *New Perspectives on Turkey*, Sonbahar 1993, 9, s. 119-135.
- Çitçi, Oya, (1982) *Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Göle, Nilüfer, (1991) *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kandiyoti, Deniz, (1987) *Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case*, *Feminist Studies*, Yaz 1987, 13 (2).
- Sirman, Nükhet, (1989) *Feminism in Turkey: A Short History*, *New Perspectives on Turkey*, Sonbahar 1989, 3(1), s. 1-34.
- Rorlich, Ayşe-Azade, (1996) "Intersecting Discourses in the Press of the Muslims for the Late Imperial Russia: The Women Question and the Nation" başlıklı bildiri, "Değişim Sürecinde Kadın Kimlikleri ve Roller: Orta Asya, Orta ve Doğu Avrupa ve Türkiye Örnekleri" Konferansı, 23-25 Ekim 1995.
- Tekeli, Şirin, (1982) *Kadınlar ve Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları Yerli Araştırma Dizisi, İstanbul.
- Toprak, Binnaz, (1990) "Emancipated but Unliberated Women in Turkey: The Impact of Islam", F. Özbay (der.) *Women, Family and Social Change in Turkey*, Bangkok, UNESCO Yayını.
- Toprak, Zafer, (1988) "Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti Kadınlar Halk Fırkası", *Tarih ve Toplum*, sayı 51, s. 30-31.
- _____ (1994) "Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkasından Arsiulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923-1935)", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, sayı 2; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt 1-2.